

**PRÍSPEVOK K DEJINÁM „SVETA MYSLENIA“
NA SLOVENSKU**

ELENA VÁROSSOVÁ: *Filozofia vo svete – svet filozofie u nás*. Bratislava, VEDA 2005, 284 s.

Recenzovaná knižka renomovanej slovenskej historičky filozofie E. Várossovej predstavuje v skutočnosti výber z jej najlepších, zväčša časopisecky publikovaných prác. Názov publikácie je výstižný, sú v ňom obsiahnuté dve relevantné oblasti celoživotného bádateľského záujmu E. Várossovej: jej reflexie filozofie vo svete v pomerne širokom historickom diapazóne a zároveň svet filozofie u nás, reflektovaný tiež v historickom kontexte. Tento názov, ako uvádza a zdôrazňuje v predslove k publikácii Tibor Pichler, „... vypovedá o tom, ako sa jej (autorke publikácie – K. K.) javili podmienky práce filozofa u nás, vypovedá o okolnostiach, z ktorých a v ktorých sa formoval jej filozofický záujem, hovorí mnohé o jej filozofickej senzibilitate. Odkazuje na akýsi stredoeurópsky údel, t. j. na oddelenosť toho, čo sa deje ‚doma‘, od toho, čo sa deje vo ‚svete‘. Táto oddelenosť, samozrejme, nie je absolútna, ale existuje a je spôsobená endogénne – domácimi tradíciami, ale i exogénne – zásahmi zvonka, ktorých trvanie, našťastie, nebolo večné.“ ([1], 11)

Treba povedať, že celoživotnou pracovnou ambíciou E. Várossovej bolo túto historicky podmienenú separovanosť prekenuť. O tom, že sa jej to do značnej miery aj darilo, resp. že sa o to znovu a znovu pokúšala, svedčia práve mnohé zo štúdií z dejín slovenského i európskeho filozofického myslenia. Do publikácie bolo zaradených 20 vybraných štúdií a príspevkov autorky, ktoré sú svedectvom jej bádateľskej cesty vo svete filozofie za ostatné štyri desaťročia. Autorkina snaha prekenuť spomenutú separovanosť je prítomná v celej publikácii a predstavuje akýsi pomyselný logický svorník, ktorými sú jej štúdie vnútorne prepojené. Aj autor recenzného posudku Miroslav Marcelli v ňom túto líniu identifikuje a konštatuje v súlade s naším názorom, že „...už výber filozofov a tém, čo sa objavujú v prvej časti, dáva tušiť, že autorku priťahuje predovšetkým to, čo našlo recepciu v našom prostredí a iniciovalo v ňom pokusy o filozofickú reflexiu. A keď sa na druhej strane zameria na svet filozofie u nás, nájde tu nielen vzdialené ohlasy veľkých koncepcií, deformované stiesňujúcimi spoločenskými a kultúrnymi pomermi, ale aj tvorivé rozvinutia, odvážne pokusy o prienik do slovenského kontextu.“ ([2], 2)

Vráťme sa však ešte k samotnej štruktúre publikácie. Na rozdiel od iných reedícií súborov štúdií nie sú tieto v publikácii zoradené chronologicky podľa doby ich vzniku (resp. nejde tu o ich zoradenie do určitých spoločensko-historických períód), čo bolo pôvodne zámerom autorky. V poznámkach autorky na konci publikácie nájdeme vysvetlenie, resp. zdôvodnenie, prečo tento pôvodný zámer napokon odmietla: „Pôvodne som chcela prácu štruktúrovať chronologicky a tematicky podľa spoločen-

sko-vývinových medzníkov (roky 1960 –1970, 1970 – 1990, roky po revolúcii); no práve táto metóda brzdila v minulosti negatívne moju a našu filozofickú tvorbu. Aj zásluhou lektorovania už hotového rukopisu som prijala myšlienku členiť prácu iba na dve časti, čo zodpovedá jej vlastnému zámeru a cieľu.“ ([1], 281) V tejto súvislosti – najmä však v súvislosti s prvou časťou jej práce *Filozofia vo svete* – sa vynára oprávnená otázka, prečo v podstate historička slovenskej filozofie, ktorej ťažisko práce spočívalo práve v analýze diela predstaviteľov slovenského národno-obrodeneckého obdobia, venovala pozornosť zdanlivo odťažitej téme – ťažiskovým postavám európskej filozofie. Odpoveď na túto otázku veľmi pregnantne formuloval ďalší posudzovateľ rukopisu E. Várossovej, jej generačný druh, dlhodobý kolega a znalec jej diela, nestor slovenskej filozofie Teodor Münz. Vo svojom *Stanovisku k zborníku prác E. Várossovej* píše o tom takto: „E. Várossová spracovávala národno-obrodeneckú filozofiu, jej reprezentatívne postavy i vcelku. Keďže však slovenská filozofia nebola väčšinou pôvodná, ale bola ponajviac ohlasom západnej filozofie, E. Várossová siahala aj po jej zahraničných, v tomto prípade prevažne nemeckých vzoroch, interpretovala ich, porovnávala, poukazovala na ich význam pre náš kultúrny a národný vývoj. Pre dejiny slovenskej filozofie objavila nové, predtým len okrajovo známe postavy, ako boli napr. Štefan Launer, Ján Lajčiak a i. Ani to jej však nestačilo a ako rozhladená historička filozofie vôbec príležitostne zabiehala aj do iných oblastí západoeurópskej filozofie a analyzovala jednotlivé postavy a smery. Zaujímali ju napr. Hobbes, Rousseau, Kant, ale aj Popper, Marcel a i.“ ([3], 1) Ako teda vyplýva z uvedeného textu posudzovateľa, celoživotný pracovný a tematický záujem autorky bol skutočne rozsiahly, čo v koncentrovanej podobe našlo svoj odraz i vo výbere statí zaradených do publikácie.

V prvej časti knihy, skôr, než autorka čitateľovi predloží konkrétne analytické štúdie mysliteľov západnej proveniencie, zamýšľa sa nad výsostne nadčasovou filozofickou témou vzťahu moci a filozofie, ich sporu či symbiózy. Na príklade rozboru nedávneho manipulovaného a reglementovaného vzťahu vedy a moci (ktorý paradoxne viedol k potlačeniu podmienky sine qua non vedeckého bádania – slobody ľudského myslenia pri hľadaní pravdy) dospela autorka k závažnému poznatku prekračujúcejmu rámec filozofie samotnej s vysokou mierou zovšeobecnenia vzhľadom na intelektuálne aktivity človeka. Autorka píše, že „...spor moci s filozofiou je nielen genetický starší ako jej spor s vedou, ale že jadro deformácie duchovného života, kultúry a celého vedenia istého sociálneho systému alebo dejinnej etapy leží práve v deformácii filozofie“ ([1], 16). K čomu vedie takáto deformácia, reglementácia či marginalizácia filozofie mocou? Na takto položenú otázku autorka odpovedá, resp. pripúšťa, že takýto zásah sa síce nemusí na prvý pohľad hneď „...dotknúť istých stránok vedeckého výskumu a poznania jeho špeciálnej metodológie a techník. Zákonite však vo vede prispieva k zastretiu filozofickej motivácie, t. j. potreby a možnosti vedy orientovať sa na riešenie toho, čo je na existencii sveta, spoločenskej praxe a osude človeka práve a teraz problémové a problematické a čo sa nikdy nedá nájsť v nijakom hotovom ukončenom poznaní“ ([1], 17). Na druhej strane E. Várossová pripomína, že moc a filozofia nemusia byť nevyhnutne v spore v snahe o dominanciu,

usmerňovanie a manipuláciu, ale naopak, a dokazujú to príklady už od antiky, tieto dva fenomény ľudskej činnosti sa aj „vzájomne potrebujú a podopierajú“. „Moc totiž nemožno stotožňovať apriórne s represiou a manipuláciou a filozofia sa nemusí v každom akte služby moci premeniť na jej slúžku.“ ([1], 17)

V ďalších štúdiách prvej časti publikácie venuje E. Városová pozornosť problému falzifikácie a pojmu otvorenosti u K. Poppera, ich filozoficky najvýznamnejším implikáciám. V nasledujúcich dvoch štúdiách, medzi publikovaním ktorých ležia takmer dve desaťročia, autorka venuje svoju bádateľskú pozornosť východiskám a problémom Kantovej filozofie dejín (práca z prvej polovice 70. rokov) a vízií Kantovho večného mieru (novšia štúdia z roku 2002). V nej okrem iného prezentuje i svoj realisticko-skeptický pohľad na Kantovu optimistickú víziu víťazstva večného mieru. Prvú časť publikácie *Filozofia vo svete* uzatvárajú dve state: *Právo a moc v Hobbesovej filozofii dejín* a *Oneskorená pocta Gabrielovi Marcelovi: Bytie ako problém a tajomstvo*, ktorá bola po prvýkrát publikovaná v roku nastupujúceho liberalizmu 1967 v Zborníku *Existencializmus a fenomenológia*.

Druhú časť práce *Svet filozofie u nás*, rozsiahlejšiu a bohatšiu na materiálové štúdie, otvárajú dva príspevky, ktoré zdanlivo nekorešpondujú priamo s tematikou väčšiny príspevkov v tejto časti. Prvým z nich je autorkin rozhovor s F. Novosádom – *Osudy filozofie v dejinách nášho národa*. Tu sa E. Városová vyjadruje k zásadným otázkam miesta filozofie v jej živote i k svojej individuálnej ceste k filozofii, ale i k postaveniu a miestu filozofie v minulosti i súčasnosti, jej reflexie v našej spoločnosti. V tejto súvislosti autorka poznamenáva a pripomína: „Filozofia ako vrcholový reflexívny výkon ducha je ideálnou potrebou každej aspoň priemerne rozvinutej intelektuálnej komunity.“ ([1], 83) Kriticky a s nadhľadom sa vyjadruje k východiskám formovania nášho filozofického vedomia. Jej skúsenosti z výskumu dejín myslenia na Slovensku vyúsťujú do neveľmi optimistického poznania v tom zmysle „...že síce máme v minulosti ostrovčeky izolovaných filozofických názorov, ktoré so statusom tvorivej filozofie majú niekde viac a niekde inde menej spoločnú pojmovú stránku, ale naše filozofické vedomie je bez kondenzovanej obsahovej tradície, bez pamäti uchovávaní schopnosti tvorivo filozofovať, formovať okruh žiakov a školy, udržiavajúce špecifickosť a identitu filozofie ako filozofie, ktorá sa šmahom nepoddá nátlakom zo strán ideológií alebo iných mimofilozofických zásahov“ ([1], 82). Tento trpký poznatok však autorku nevedie k defetizmu postavenia filozofie na Slovensku, ale naopak, napriek rôznym okolnostiam nepriaznivým pre filozofiu a filozofovanie vidí jej možný ďalší rozvoj a pohyb v aktivizácii perspektívnych filozofických talentov.

Ďalší príspevok publikácie nesie názov rovnomený s názvom celej knihy: *Filozofia vo svete a svet filozofie u nás (na okraj vzniku filozofie 20. storočia)*. Bol po prvýkrát publikovaný ako úvod k rozsiahlemu súboru statí slovenských historikov filozofie v roku 1998 v knihe *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Text tohto úvodu k spomenutej publikácii má byť podľa autorky jej úvahou „...o niektorých problémoch a dotykoch medzi ‚veľkými‘ dejinami európskej filozofie a svetom filozofie u nás s prihliadnutím na obdobie reprezentované a limitované časovým rozpätím a rozmanitosťou štúdií tejto publikácie“ ([1], 90). Autorka v texte úvodu, resp.

v štúdiu upozorňuje na aktuálnu potrebu skromnosti v sebareflexii vývinu našej filozofie v 20. storočí. V myšlienkovom oblúku svojej úvahy sa E. Városová venuje ukázkam tých tém, „...prúdov a problémov, v styku s ktorými sa rodili témy našich mysliteľov od konca 19. storočia do polovice 20. storočia“ ([1], 110). Pri tejto konfrontácii a reflexii stretávania sa „veľkých“ filozofických koncepcii s myšlienkovým prúdením u nás s príslušnou dávkou hrdosti konštatuje, že na prvý pohľad „... sa filozofické dianie vo svete veľkých dejín môže zdať celé ako bežiacie mimo nás, nemajúce s našim myslením nič spoločné. Vo filozofických štúdiách slovenských neopozitivistov sa však dosahuje pomerne vysoká úroveň teoretických výsledkov ich práce v porovnaní s európskymi predlohami.“ ([1], 107)

V nasledujúcom príspevku *Tradícia ako kategória dejín národa* sa E. Városová dotýka niektorých vybraných otázok pojmu tradície, najmä z aspektu jej výskumu klasickej nemeckej filozofie dejín, najmä herderovského poňatia jej filozoficky dejinného zmyslu.

Ďalšie state publikácie sa venujú, ako sme už v úvode recenzie naznačili, konkrétnejším filozofickým osobnostiam, resp. predstaviteľom filozofických smerov, škôl a prúdov. Pre stručnosť uvádzame len názvy kapitol, resp. štúdií, na základe ktorých jednoznačne možno identifikovať ich obsahové zameranie a ktoré majú pre záujemcu – čitateľa dostatočnú výpovedno-orientačnú hodnotu: *Zo sporov o pravdivejší pohľad na našu minulosť*; *Kultúrny nacionalizmus Jána Kollára*; *Hegelovské inšpirácie u Štúra a Hurbana*; *Štefan Launer – apokryfný typ slovenského hegelovca*; *Koloman Banšell – autor novej zmyslovosti a logiky*; *Ján Lajčiak – spurný kňaz a dvojnásobný doktor*; *Filozofické zdroje Masarykovej československej štátnosti a Ján Kollár*; *K storočníci Samuela Š. Osuského*; *Teoretické iniciatívy Igora Hrušovského*; *Miesto a význam Svätopluka Štúra v kontexte slovenskej filozofie 20. storočia*.

Na záver považujeme za potrebné zdôrazniť, že publikácia E. Városovej *Filozofia vo svete a svet filozofie u nás* je informačne bohatá, vnútorne myšlienkovy koncízna a prináša nové, originálne neschematické pohľady na príbeh filozofie u nás. Analyzuje teoretickú činnosť niektorých protagonistov národno-obrodeneckého, ale aj novšieho myslenia. Poukazuje na ich inovatívny vklad, ktorý nachádzal svoju percepciu i u našich moderných mysliteľov. Jednotlivé príspevky sú písané vyzretým štýlom, kultivovaným a zrozumiteľným jazykom. Publikácia E. Városovej je pre nás okrem iného zároveň povzbudzujúcim dôkazom toho, že filozofia v nedávnej minulosti u nás žila a prežívala i na poli myslenia zdevastovanom ideológiou.

Karol Kollár

LITERATÚRA

- [1] VÁROSSOVÁ, E.: *Filozofia vo svete, svet filozofie u nás*. Bratislava 2005.
- [2] MARCELLI, M.: *Posúdenie rukopisu práce Filozofia vo svete a svet filozofie u nás od E. Városovej*. Recenzný posudok. Archív FiÚ SAV. Bratislava 2004.